

היתר במות

יעקב וולף

בתקופה זו אף בכמה גדולה. ג. ההבדל בין כמה גדולה לקטנה בידי ההקרה.

פשוט שבגלגל היה המשכן כמו במדבר, וגם הארון היה בו, וכן בנוב וגבעון היה משכן, כמפורש בברייתא (ק"ח:): "ת"ר ימי אהל מועד שבמדבר מ' שנה חסר אחת, ימי אהל מועד שבגלגל י"ד... ימי אהל מועד שבנוב וגבעון נ"ז שנה" ומוכח שהיה שם השולחן ושאר הכלים, מלבד הארון שהיה בקריית יערים ובירושלים כמפורש בפסוקים.

כמו"כ שרתה שכינה בנוב וגבעון כדשנינו שם: "בשלשה מקומות שרתה שכינה על ישראל, בשילה בנוב וגבעון ובית עולמים"³ וכי⁴

ויש לעיין, מה ההבדל בין נוב וגבעון וגלגל – שהותרו בהן הבמות, ולדעת רבנן דר"י א"א היה לעשות בהן חובות יחיד [ולר"ש גם ציבור לא עשה אלא חובות שקבוע להם זמן, ולמסקנה גם חטאות הרגלים לא עשו, ולתוס' גם לר' יהודה א"א היה להקריב מנחה ועופות] – לבין שילה ובית עולמים.

המשנה ד' קי"ב: "באו לגלגל הותרו הבמות... קדשי קדשים נאכלין לפני מן הקלעים וקק"ל בכל מקום... באו לנוב וגבעון הותרו הבמות קדשי קדשים נאכלין לפני מן הקלעים וקק"ל בכל ערי ישראל... ומה בין במת יחיד לבמת ציבור, סמיכה ושחיטת צפון ומתן סביב ותנופה והגשה... וכיהון ובגדי שרת וכלי שרת וריח ניחוח ומחיצה לדמים וריחון ידיים ורגליים, אבל הזמן הנותר והטמא שווין בזה ובוזה."

עוד שנינו בברייתא בדף קי"ז. "ת"ר: כל נידר ונידב היה קרב בכמה, שאין נידר ונידב אין קרב בכמה, מנחה ונזירות קריבין בכמה, דברי ר"מ; וחכ"א: לא קרבו יחיד אלא עולות ושלמים בלבד; ר' יהודה אומר: כל שהצבור והיחיד מקריבין באהל מועד שבמדבר – מקריבין באהל מועד שבגלגל, ...ר' שמעון אומר: אף צבור לא הקריבו אלא פסחים וחובות שקבוע להן זמן."

א. עצם ההיתר להקריב בכמת יחיד. ב. סוגי הקרבנות שהיה מותר להקריב

1. אפריון נמטייה להרב בנימין פוס שליט"א שסדר כל סוגיות הבמה בספרו המקיף המעיין והמסודר 'תורת הבמה', ובכ"ז כיוון שיש כמה פנינים ומבט אחר כדרכה של תורה לא נמנעתי מלכתוב הדברים.
2. וכ"כ הרמב"ם בפי"מ, הקימו אהל מועד שנעשה במדבר בנוב, אח"כ חרב נוב, הקימו אותו בגבעון. אמנם בהלכות בית הבחירה פ"א ה"ב כתב על שניהם 'ובנו שם מקדש'. וברש"י פסחים ל"ח "באו להן לנוב, ולא היה שם משכן אלא בית של אבנים היה".
3. ומשמע שבגלגל לא שרתה שכינה!
4. אמנם לגבי גדרי המקום, ע' ריטב"א יומא כ"ה, ולענין שילוח טמאים ע' תוס' שבועות ט"ז: והאריך בזה בספר תורת הבמה.

א. היתר במות

עולותיכם וזבחיכם וגו', ששם היו כל הקרבנות קרבים בין קרבנות שקבוע להם זמן ובין שאין קבוע להם זמן. ובמה גדולה היא המזבח של משה שהיה בגלגל ואהל מועד נטוי ואין ארון נתון שם, לפי שהיו עסוקים במלחמות לכבוש הארץ והיו מוליכין הארון עמהם, אבל כל המשכן היה קבוע בגלגל, והיו הצבור מקריבים בו חובות הקבוע להם זמן כגון תמידין ומוספין, אבל לא חובות שאין קבוע להם זמן כגון פר העלם דבר של צבור ופר לעולה ושעיר לחטאת בע"ז, וכמו כן בנוב וגבעון לא היה שם הארון קבוע [כמו] במשכן משה לפי שהגלו אותו פלשתים ואז נחרב שילה והביאו ישראל המשכן עם מזבח של נחשת של משה לנוב עיר הכהנים, ונחרב נוב עיר הכהנים בימי שאול שהרג כל כהני ה', והובא המשכן עם מזבח הנחשת לגבעון, ועמד שם עד שבנה שלמה את בית המקדש, והארון לא היה בתוכו כי אם עמד בארץ פלשתים ימים רבים, וכששב משם לא הביאו בית ישראל הארון לתוך משכן משה כי יראו, והיו מעמידין אותו שופטי ישראל בעיר מבצרם כי יראו מאויביהם, ועמד בבית עובד אדום, ודוד המלך העלהו משם לעיר ציון מקום מבצר שלו, והמשכן [ומזבח עם מזבח הנחשת] היה בגבעון ושלמה עלה אליו פעמים ושם נגלו אליו האלהים, וכל ישראל היו מעלין במזבח משה שהוא קרוי במה גדולה חובות הקבוע להם זמן כגון תמידין ומוספין, אבל לא חובות של צבור שאין קבוע להם זמן כגון פר העלם דבר

בתוספתא (פ"ג ז) "איזוהי במה גדולה בשעת היתר הבמה אהל מועד נטוי כדרכו אין ארון נתון שם". המשך חכמה⁵ דייק מכך שגדר היתר במות תלוי ב'אין ארון נתון שם'.

וכך משמע בירושלמי מגילה פ"א הי"ב: "ר' יסא בשם ר' יוחנן, זה סימן, כל זמן שהארון בפנים במות אסורות, יצא הבמות מותרות, ר' זעירא בעא קומי ר' יסא אפילו לשעה כגון ההיא דעלי?"

וכ"כ המאירי (מגילה ד' ט'): "ומשהוקם המשכן נאסרו הואיל והיה שם מזבח וארון עמו באו לגלגל כל שבע שכבשו ושבע שחלקו והיה הארון הולך עמם במלחמותיהם ולא היה קבוע עם המזבח בגלגל, הותרו הבמות, באו לשילה אחר חלוקת הארץ ועמד הארון קבוע עם המזבח נאסרו הבמות, באו לנוב וגבעון הותרו הבמות, כלומר באו לנוב אחר שחרבה שילה והגלה הארון ביד פלשתים בימי עלי הכהן ובאו לנוב והביאו שם את המשכן ואת המזבח אבל לא הארון שהרי ביד פלשתים היה, וכן בזמן שהחריב שאול את נוב עיר הכהנים והביאו המשכן והמזבח לגבעון ולא היה הארון עמו שכבר היה מוגלה ביד פלשתים, ואף כשחזר להם לא קבעוהו עם המשכן והמזבח..."

וכן משמע ברבינו יונתן על הרי"ף במגילה שם: "אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים, קיימא לן דבמשכן שילה ובית עולמים נאסרו הבמות כי היה הארון נתון שם ואהל מועד נטוי, ועליהם אמר הכתוב 'לשכנו תדרשו ובאת שמה והבאתם שמה'

5. פרשת ראה על הפסוק "לא תעשו".

6. אמנם לשון זאת נאמרת בהמשך התוספתא, איזהו במה קטנה בשעת היתר הבמה, אך פשוט ששם כדי נסבה, או למנוע טעות. ובר"ש על התו"כ ורי"ח במגילה ט' גרסו 'בשעת איסור במות' [וכ"כ בספר תורת הבמה], אמנם בר"ח שם משמע שמשוש.

קביעות קדושה וקיומה לעולם...” לכאורה, לביאור הרמב”ם – אכן לדעת הספרי והבבלי לא תליא כלל בארון אלא בקביעות המקום, או מצד הבנין או מצד הכוונה להיות לעולם.

רש”י התקשה בדעת ר’ ישמעאל שדרש זו וזו שילה, אם כן כיצד הותרו במות אחרי שילה, וענה (בד”ה זו וזו): “ואפילו הכי יש היתר בתרה דקסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, ובקדושת ירושלים גופה סבירא ליה דיש אחריה היתר כדאמרינן במגילה (דף י): שמעתי שמקריבין בבית חוננו בזמן הזה, ואוקימנא כר’ ישמעאל.”

משמע לכאורה שלרש”י, ר’ ישמעאל סובר ש’מנוחה ונחלה’ הם קדושת מקום, והיא הקובעת, [ומצד דרישת הפסוקים ‘המנוחה והנחלה’ היה מקום לומר שלא תתבטל נחלה של שילה], ובנוב וגבעון לא הייתה קדושת מקום, וכשנחתדשה בירושלים תלוי בגדר הקדושה. וצ”ב לדעת רבנן דר’ ישמעאל האם הסכימו ש’מנוחה ונחלה’ משמעותו קדושת מקום אלא שחלקו ואמרו שנחלה זו ירושלים בגלל שסברו שלא בטלה קדושה לעולם, או שנאמר שלרבנן משמעות ‘מנוחה ונחלה’ שונה והן גזה”כ שלא תלויה בקדושה?

תוס’ לעיל ס”א. (בד”ה ‘מאי קסבר’) מסיק שלרבנן, מנוחה ונחלה אינם דווקא למ”ד לא בטלה קדושה מירושלים, אלא שיש גזה”כ נוספת של ‘מנוחה ונחלה’, ולכן גם למ”ד שירושלים לא קדשה אחרי החורבן, נאסרו הבמות.

של צבור ופר לעולה ושעיר לחטאת בע”ז...”.

אמנם בסוגיין בבלי במקומה (זבחים קי”ט) לא הוזכר ארון כלל לעניין היתר במות, אלא הא דספרי ראה: “באו לנוב וגבעון הותרו הבמות, מנא הני מילי, דת”ר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, אל המנוחה זו שילה, ואל הנחלה זו ירושלים. למה חילקן, כדי ליתן היתר בין זה לזה.” ובפשוטו זו גזה”כ, וההיתר קודם נחלה [בגלגל] הוא פשוט בפסוקי וחידשו שגם בין מנוחה לנחלה.

עוד דקדק הקדוש הגר”מ זעמבא הי”ד [בספרו אוצר הספרי] מהמשך הגמ’: “א”ל ר”ל לר’ יוחנן מע”ש נמי... א”ל מעשר שם שם מארון קא ילפי וכו’” דמשמע שהלימוד הראשון אינו מתייחס לארון כלל, וע”כ הסיק שהבבלי חולק על הירושלמי בזה.

וכן יש לדקדק מהברייתא דבי ר’ ישמעאל: בסוף העמוד שם: “תנא דבי רבי ישמעאל: זו וזו שילה, רבי שמעון בן יוחי אומר: זו וזו ירושלים”, ומבואר שם בגמ’ שלדרשתם את ‘מנוחה ונחלה’ נשתנה הדין, דלרשב”י הותרו במות בשילה, ולתנדר”י היה מקום לפי”ז לאסור במות בנוב וגבעון [אמנם רש”י מבאר שהותרו] וא”כ לא תלו כלל בארון! ובאמת יש להבין את דרשת הספרי, מה מגדיר את שילה כנחלה ואת ירושלים כמנוחה?

הרמב”ם בפיה”מ מבאר: “ולפי שהיה שם בנין הרי הוא מנוחה לפי שהם נחו ולא היו שם מסעות... קרא את ירושלם נחלה בגלל

7. ולכאורה זו גם כוונת רש”י במשנה [קיי”ב]: ד”ה ‘הותרו הבמות’ שכתב ‘כדילפינן לקמן מאיש כל הישר בעיניו’, דלכאורה בגמ’ למדו מזה דין ישרות תקריבו חובות לא תקריבו, ולא היתר במות, אלא כוונת רש”י לצטט תחילת הפסוק כהמשך ‘כי לא באתם עד עתה’ ביארה הגמ’ לעניין היתר במות אם כן כלול ב’איש כל הישר בעיניו’.

אם כן, גם לרמב"ם וגם לרש"י, לכאורה הכבלי שתולה במנוחה ונחלה, חולק על הגדרת הירושלמי, התוספתא והמאירי הנ"ל.

אלא שלכאורה א"א לומר כן, שהרי גם התוספתא מביאה את הדרשה של מנוחה ונחלה בהלכה הבאה, ולא יזיה דין הובא?⁸ ועניין מנוחה ונחלה הוזכר במפורש במשנה בריש פרק פרת חטאת, וקשה לומר שהירושלמי חלק על המשנה.

ובאמת המשך חכמה עצמו מביא גם את גדר ארון וגם את דרשת מנוחה ונחלה,⁹ ומשמע שסבר שאינם חלוקים!

גם קשה לומר שהמאירי ורבינו יונתן הלכו בדרך הירושלמי וכנגד הכבלי (והרמב"ם). עוד יש לשאול על שיטה זו: אם הכל תלוי בארון, מדוע נאסרו הבמות לאחר החורבן [וכן כיצד הקריבו נו"נ בבית שני]¹⁰?

אך בפשטות רש"י חולק, כי בד' ק"ז: במחלוקת ר"ל ור' יוחנן אם קדושה ראשונה קדשה לעת"ל כתב: "והוויא ירושלים בית הבחירה ועת איסור במות היא". משמע בדבריו שתלה איסור במות בקדושת ירושלים.

מפורש שהיתר במות לדידיה תליא בקדושת מקום, ולכאורה לפי"ז 'מנוחה ונחלה' פירוש שהתקדש בקדושת מקום! וכן משמע בד' קי"ט ד"ה 'ליתן': "ומדכתיב נחלה ש"מ דה"ק להו, אחר קדושת המנוחה תחזרו להיתר ראשון עד בואכם אל הנחלה"

אם כן צריך לומר שבשילהי הייתה קדושת מקום ובנו"ג לא היתה קדושת מקום. אמנם עדיין יש לברר ע"פ מה קבעו שבשילהי יש קדושת מקום ובנו"ג לא [וכן צ"ב אם יש לכך נפ"מ נוספות].

ב.

ותודה ורקיני נזיר נאכלות בנוב וגבעון, ...ועל אותן שקרבו בנוב וגבעון הוצרך להביא ראיה מ'ושמרתם את המצות' ומ'מצות תאכלו' וגו' דלא נפקי מ'בכל

ובאמת רש"י עצמו בכמה מקומות תלה גם הוא את דיני נוב וגבעון בארון.

בפסחים ל"ח: בד"ה 'זאת אומרת' – "מדלא נפקא ליה מבכל מושבותיכם – קסבר: חלות

8. ובתורת הבמה דחה דברי המשך חכמה בדיוקו בתוספתא, אך סו"ס למשך חכמה צריך לבאר.

9. וז"ל המש"ח: והשבתי כי איתא בתוספתא סוף זבחים (פרק שלושה עשר משנה ח): איזהו במה גדולה בשעת היתר במות [פירוש, אימתי ואיך היתה במה גדולה אשר בשביל זה היו הבמות מותרין, היינו להקריב בכל במות יחיד]? אוהל מועד נטוי כדרכו [כמו במדבר ובשילה] והארון לא היה נתון שם [שבנוב וגבעון היה הארון בפלשתים ובבית עובד אדום, וקרית יערים ובירושלים] - לכן הבמות מותרין. אבל בשילה היה הארון באהל מועד, ולכך היו הבמות אסורים. זהו פירוש התוספתא. והא דבגלגל היו הבמות מותרות, משום דלא נחו מכיבוש נחלה, וכמו דאמרו בזבחים "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה" (דברים יב, ט), דנחו מכבוש, יעויין שם.

10. ובתורת הבמה ביאר שיש גדר נוסף של קדושת מקום, ע"פ דברי רש"י הנ"ל ד"ה זו וזו, וכשיש קדושה לא בעינן ארון [וכל דברי הירושלמי לפני שהיה קדושת מקום. אמנם תליא בשאלה אם היה קדושת מקום בשילה ובנוב וגבעון]. אמנם בפשוטו יש כאן הרכבה של שתי שיטות שונות, כי רש"י מתייחס לבבלי שתולה הכל במנוחה ונחלה, ובירושלמי הכל תליא בארון ומהיכן חיבור זה?

(זבחים דף קיז) ובמגילה (דף ט:). אמנם בשני המקומות הללו רש"י לא מתייחס לאיסור במות, אלא לכך שלא קרבו חובות בנוב וגבעון, והיה מקום לומר לעניין זה בלבד תליא בארון, ומקורו של רש"י שתליא בארון, מהסוגיא דידן בד' קי"ט, דלעניין מעשר וקדשים ילפינן 'שם שם' מארון, וה"ה לכל החובות שלא קרבו. ובאמת יש להתבונן ביחס בין דין היתר במות לדין מה הוקרב בבמה גדולה בגלגל ונוב וגבעון, האם ניתן לומר שאלו שני דינים שאין ביניהם קשר? [וכך לכאורה עולה להגר"מ זעמבא הי"ד, שדייק מתירוץ הגמ' גבי מעשר דילפינן שם שם מארון שמנוחה ונחלה אינם בגדרי ארון]. רש"י במשנה בד"ה 'הותרו הבמות' [בגלגל] כתב: "כדילפינן לקמן מאי כל הישר בעיניו", ובגמ' למדו מפסוק זה 'ישרות תקריבו חובות לא תקריבו', אך היתר במות לא נלמד מפסוק זה? אמנם ניתן לדחוק שצריך להוסיף 'וכו' ברש"י וכוונתו על המשך הפסוק "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה", או שנמשך לדין הבא במשנה "קדשי קדשים נאכלין" וכו', אך בפשטות נראה הדינים קשורים זה בזה. וכן הברייתא בד' קי"ז. עירבה את שני הדינים ביחד. מכל האמור נראה שצ"ל שהדרשה 'מנוחה ונחלה', יש לה יחס עם דברי הירושלמי והתוספתא בעניין מקום ארון. והנה לדעת ר"ש הסובר שמנוחה זו ירושלים והביא ראיה מ'זאת מנוחת עדי עד פה אשב כי איותיה' היינו השראת שכונה על הארון, וכפי שמתבאר בהמשך בגמ' קי"ט: "אלא למ"ד [ר"ש] בשלמא נחלה נחלת עולמים אלא מנוחה מאי מנוחה, מנוחת ארון", וודאי המשמעות מנוחת הארון קובעת, ולפי"ז

מושבותיכם' – דאית להו היתר בכל מושבות, שהיו יכולין להוליכן בכל מקום שירצו בתוך זמן אכילתן, דתנן בפרק בתרא דזבחים (קיב, ב): באו לנוב וגבעון – הותרו הבמות, קדשי קדשים נאכלין לפני מן הקלעים, קדשים קלים ומעשר שני בכל ערי ישראל, עד שלא הוקם המשכן היו במות מותרות ועבודה בכורות, משהוקם המשכן עבודה בכהנים ונאסרו הבמות, עברו את הירדן והוקבעו בגלגל שבע שכבשו ושבע שחילקו – היו הבמות מותרות, באו לשילה לאחר שחילקו, והוקבע משכן שם – נאסרו הבמות, וכולהו מפרש מקראי בפרק בתרא דזבחים, חרבה שילה בימי עלי, כשנשבה הארון בארץ פלשתים באו להן לנוב, ולא היה שם משכן אלא בית של אבנים היה, והוקבע שם מזבח הנחשת, אבל ארון לא היה שם, שכשהחזירוהו פלשתים עמד בקרית יערים עשרים שנה עד שמלך דוד והביאו לציון, ובציון עמד עד שבנה שלמה בית המקדש, כדכתיב (מלכים א' ח): ויביאו הכהנים את ארון ברית ה' וגו', ומזבח הנחושת היה בנוב כל ימי שאול ושמואל, כדכתיב (שמואל א' כא): ויאמר אין לחם חול אל תחת ידי כי אם לחם קודש [וגו'] המוסרים מלפני ה', חרבה נוב על דבר זה שהרגם שאול מפני שנתנו לחם לדוד, ובאו להם לגבעון, וניתן שם מזבח הנחשת עד שבנה שלמה הבית, כדכתיב בדברי הימים (א' כא).

וכן בסוטה ד' ט"ו: ד"ה 'איסי בן יהודה' "...ולא גרס לרבות שילה ונוב וגבעון ובית עולמים דשילה משכן הוא ולא צריך לרבויה דהוא עיקר הכתוב, ונוב וגבעון אין משקיין בה סוטות דהא במה הואי ולא הוה שם ארון אלא מזבח הנחושת לבדו, ולא קרבה בהן מנחת סוטה ולא שום חובת יחיד שאין לה זמן קבוע, כדאמר בשחיטת קדשים

המקום שהתקדש לארון לעולם והוא מקומו גם כשאינו שם.

ולפי"ז הירושלמי, התוספתא, רש"י, המאירי ורבינו יונתן, סברו כי 'מנוחה ונחלה' פירושם מנוחת ארון ונחלת ארון, והיינו שלארון יש מקום של קביעות.

אמנם לרבנן, מנוחה – נראה שהלשון מנוחה עצמו מורה שאין כאן קביעות גמורה, וע"כ נסתפק הירושלמי כשיצא לשעה. אך ב'נחלה', שלעולם ועד זהו מקום ארון ולשם הוא עתיד לחזור, אם עכ"פ לא צריך קידוש מחדש, הוי מקום ארון גמור ובזה לא הותרו במות.

ניתן לומר שגם נחלה היינו נחלת הארון הזמנית.

אמנם לכאורה ניתן לדייק לרבנן דר"ש ש'מנוחה ונחלה' מתייחסים לישראל ולא לארון, וכפי שהגמ' מסבירה את דעת ר' ישמעאל 'שזו וזו שילה' מנוחה מכיבוש ונחלה שיחלקו נחלות. [וע' מהרש"א שפשט הפסוק שדרש ת"ק 'היתה לי נחלתי כאריה ביער' היינו על ישראל, אמנם הוא גופו תמה דבהמשך הפסוקים משמע שמדבר על ירושלים.] אמנם ניתן לומר שאחרי שהוברר שלשון מנוחה יכול להיות גם על הארון, גם לרבנן זה הפשט, ונחלת עולמים הוא